

monográfia*

Bene János

Forradalmak, román megszállás

Az elvesztett háború, az ellátási nehézségek, a munkanélküliség csak növelte a belső feszültségeket, de a forradalom vezetésére a városban nem volt jelentős munkástömeg, a dolgozók szervezése is inkább az ipartestület keretei között történt, semmint a munkásmozgalomban. Nyíregyháza 1790 ipari üzemének tartott kis- és középüzemben 1109 mester segéd nélkül, 674 üzem 1-20 munkással dolgozott és csak 7 olyan üzem volt, melyben húsznál több munkás dolgozott. E hét üzem (2 gépgyár, 1 kocsigyár, 1 villanytelep, 1 cementgyár, 1 dohánygyár és a nyomda) 325 főt foglalkoztatott. A szociáldemokrata párt, mely a városban 1905-ben alakult meg, nem tudott igazán áttörő mozgósítást folytatni. A párt elnöke Schmidt Mihály nyomdász és társai nem mentek túl az általános, egyenlő és titkos választójog és a május 1. megünneplésének követelésén. A szociáldemokrata párt munkásotthonában „a Kis tér 10. szám alatt... tartalmas előadásokat hallgathattak, társas, fegyelmzett, szeszmentes összejöveteleket rendeztek, gondos szervezőmunkával készítettek elő az évenkénti május elsejei népgyűlést és felvonulást e munkaszüneti napon. A népgyűlésen többnyire az általános és egyenlő választójog kérdése áll előtérben budapesti előadó bevezetésével, a felvonulás a Hatzel térről indul. Vörös zászlókat és „lázító” feliratú transzparenszeket nem vihetnek a rendőrségi engedély megkötése szerint. Az út a Sóstóra vezet, ahol batyus mulatsággal töltik a napot, hogy estére még egy kis tánca is legyen alkalom. A munkásotthon előadásait a 10-es évektől többnyire helyi tanárok, munkások, kereskedők, orvosok tartották: olyanos, akik majd a forradalmak idején vezető szerepet kapnak (Kazimir Károly, Lakatos Imre, Vajda Emil és mások). Az esetleges sztrájkok, munkabeszüntetések elsősorban bérjellegűek, csak ritkán fűződnek politikai követelésekhez is” – írja Margócsy József.¹

A polgárság sem igazán kapcsolódik hozzájuk, bár 1907 óta működött a Rákóczi utca 2–4. számú ház emeletén a Kereskedők és Gazdák Köre, ahol az 1910-es években Szende Pál, Jászi Oszkár és Glücklich Vilma (a női emancipáció fáradhatatlan harcosa) tartottak előadásokat, de megfordultak ott neves közigazdászok, polgári radikális politikusok is. Otthon érezte magát közöttük a város képviselője, 1917-ben Fényes László is, sőt a Kereskedők és Gazdák Körében Fényes László Asztaltársaság alakult abból a célból, hogyan lehet a szocialista eszmék térhódításának gátat vetni. 1918 őszén ők alakítják meg a Polgári Radikális Pártot.

* E rovatcím alatt jelentetjük meg Nyíregyháza Megyei Jogú Város monográfiájának már elkészült fejezeteit. (A szerk.)

1. Margócsy, 1987/a. 165.

Nyíregyházán 1918. október 26-án este a különböző pártok és szervezetek mintegy 50 képviselője ült össze arra az előkészítő értekezletre, melyet dr. Murányi László városi tiszti főügyész vezetett. Üdvözölték a Nemzeti Tanács megalakulását, majd 7 tagú intézőbizottságot alakítottak a Néptanács megválasztására. A másnap 11 órakor megtartott népgyűlés megalakította a Néptanácsot dr. Murányi László ügyvéd elnökletével. Október 31-én megérkezett a Nemzeti Tanács távirata is, mely tudatta a hatalom átvételét. Nyíregyháza népe csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz. Tüntető tömegek járták a várost éltetve az új kormányt és a független Magyarországot, a népuralmat. A vasutasok, a postások és a diákok egymás után jelentették be csatlakozásukat. A vasutasok egyetemlegesen kérték felvételüket a szociáldemokrata pártba.² Számottevő fegyveres erő nem volt a városban, kivéve a honvéd huszárlaktanyát, ahová 1918 őszén helyezték el a 20. honvéd pótüteg Redlich Ernő százados parancsnoksága alatt.

1918. november 1-jén azután kitört a forradalom Nyíregyházán. A város ünnepi díszbe öltözött. Nemzetiszínű zászlók alatt tüntető tömegek járták az utcákat, éltetve az új kormányt, a független Magyarországot. Az örömet azonban hamarosan szomorúság és félelem váltotta fel, mert a népszabadságot egyesek félremagyarázva, a forradalmi hangulatot és mozgalmat rablásra, fosztogatásra használták fel. Hazatérő katonák, szegény munkások, napszámos asszonyok hada támadt az üzletekre. A katonai rendőrség a szolgálatot megtagadta. A Néptanács, mely megpróbálta a rendet helyreállítani, tehetetlennek bizonyult. Akkor ismét Bencs Kálmán vette kezébe az ügyeket, Kéry József képviselőtestületi taggal személyesen ment ki a tüzerekhez, kérve a beavatkozást. Redlich Ernő, korábban tett ígéretének megfelelően 120, jobbára öreg népfőlkelő tüzerekkel vonult be a városba, és a Bányász Endre főhadnagy által szervezett polgárőrséggel teremtett rendet. Több száz embert letartóztattak.

Ugyanazon éjszaka huszárlaktanya legénysége is fellázadt. Kifosztották a raktárakat, fegyvert, lőszert szereztek, letartóztatták az ellenálló tiszteket, altiszteket majd egy részük a Néptanács tiltása ellenére a városba indult, a másik részük pedig a vasútállomást foglalta el. A városban mindössze két szakasznyi tüzer és a polgárőrség volt szolgálatban, létszámuk az állomás és a belváros kézben tartásához kevésnek bizonyult. A tüzér-laktanya körül tüzharc bontakozott ki a katonák és a polgárőrök között. Ezért a Néptanács utasította a vasútállomást, hogy minél több vonatot indítsanak minden irányba, hogy a katonák eltávozzanak a városból. Mikecz Dezső alispán közben Debrecenből és Miskolctól kért segítséget. A fellázadt katonák közül mintegy 800-an Debrecenbe indultak, ahol már erős karhatalommal várt rájuk, majd lefegyverezték és a honvédlaktanyába zárták őket.

Az 1918. november 2-i közgyűlésen Bencs Kálmán polgármester bejelentette, hogy a Magyar Nemzeti Tanácstól távirat érkezett, hogy az átvette a hatalmat. Annak vétele után táviratban közölte a tisztikar és a tanács csatlakozását, majd mély megdöbbenéssel számolt be a Nyíregyházán 1918. november 1-jén történt eseményekről, melyhez fogható a város területén még nem történt. Megfelelkezett a nép magáról, egyes lelketlen emberek rablásra vetemedtek, akkor, amikor a nemzet szabadságának és függetlenségének első napjait éli.

A kezdeti bizonytalanságok után a végrehajtó hatalmat átvevő Néptanács hamar magára talált, s nagy erővel és szívóssággal kezdte el a karhatalmat szervezni. A Néptanácsnak a legkritikusabb időben jött segítségére a 20. honvéd tüzer pótüteg

2. Cservenyák, 1989. 5–17.

tisztikara és legénysége. A Néptanács határozott fellépésének volt azután köszönhető, hogy az egész vármegyében a rend gyorsan helyreállt.

A közgyűlésen Bencs Kálmán méltatta a Néptanács munkáját és felhatalmazást kért arra, hogy a Néptanács a város közélélmzését biztosítsa, a rendet és nyugalmat fenntartsa. A közgyűlés népelelmzés biztosítását szolgáló bizottságba Kazimir Károlyt, Répánszki Józsefet, Kéry Józsefet, Rosenthal Gyulát, Hoffmann Mihályt, Bodor Zsigmondot, Gábor Józsefet, Haas Ignácot, Paulusz Mártont, L. Kovács Jánost, Kovács Andrást, Heuffel Lajost, Balla Mihályt és Hoffer Bertalan küldte. A Néptanács elnöke, dr. Murányi László, a polgármester és a pénzügyi tanácsnok, dr. Garay Kálmán együttes aláírásával utalhatott csak a város pénztárából.³

Másnap a Néptanács hirdetményben tudatta, hogy a hatalmat átvette. A hatóságokat és a hivatalokat a munka folytatására hívta fel, Redlich Ernő századost pedig a város katonai parancsnokságával bízta meg.

A nyíregyházi katonatanács Lengyel százados parancsnoksága alatt 25 katonát küldött géppuskákkal Újfehértóra, mert ott is a katonák vezetésével a szegény lakosok több úrilakot megtámadtak. Szintén a nyíregyházi karhatalom fegyverezte le a tiszaezlári „köztársaságot” kikiáltó katonákat is és hozta őket a városba. Nyírmadán Bíró hadnagy és katonáinak megjelenésével állt helyre a nyugalom. A rendteremtésben a Fényes László országgyűlési képviselő által különvonattal Nyíregyházára vezetett repülőszázad (rohamszázad) is tevékenyen részt vett. Az 1918-ról szóló polgármesteri jelentés külön kiemelte azt is, hogy a város szervezett munkásságának vezetői, Kazimir Károly, Schmidt Mihály, Répánszki András, Kéry József, Gábor Sándor, Nagy Kálmán sikeresen csendesítették le a felizgatott, lázongó tömeget, s azután november 4-én ismét kinyitottak az üzletek, a város élete visszatért a normális kerékvágásba.

Időközben, 1918. november 11-én a legnagyobb rendben, fegyelemben, a tisztikar által kézben tartottan, fegyvereit megtartva hazaérkezett a frontról a város háziezrede, a volt császári és királyi 14. huszárezred, Oehm Tivadar alezredes parancsnoksága alatt, aki azonnal átvette az állomásparancsnoki teendőket is.⁴ Első intézkedéseivel rendet tett a huszárlaktanyában, megkezdte a katonaság szervezését a bizalmiférfi rendszer alapján.

November 11-én a kormány Murányi Lászlót kormánybiztossá nevezte ki, a néptanács elnöke előbb Nagy Kálmán, majd Gábor Sándor lett.

Az 1918. november 16-i közgyűlésen jelentették be, hogy a polgármester, Bencs Kálmán is megbetegedett a spanyolnáthában, s ekkor tették közé dr. Murányi László Szabolcsvármegye főispáni teendőnek ellátásával megbízott kormánybiztosi kinevezését is. Ezen a közgyűlésen javasolta Imre János képviseleti tag, hogy a népköztársaság kikiáltásával I. Ferenc József életnagyságú arcképét a közgyűlési teremből távolítsák el. A közgyűlés az indítványt jóváhagyta és a portrét a vármegyei dr. Jósa András Múzeumban helyezték el.⁵

1918. november 20-ával a kormány Nyíregyházán feloszlatta a nemzetőrséget. A nyíregyházi nemzetőrség három századból állt, melyből egy városi rendőri szolgálatot teljesített. Ennek a századnak a legénysége elmaradt napidiját fegyverrel követelte ki a várostól, ezért oszlatta fel a nemzetőrséget a kormány. Az 1918. november 22-én a városi hivatalnokok és a katonaság az alábbi esküforma szerint fogadott

3. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Önkormányzatának Levéltára (a továbbiakban: SzSzBMÖL.): V.B.181. jkv. 1918. nov. 2. Kgy. 627., 628., 629/1918.

4. Bene, 1991. 53.

5. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. nov. 16. Kgy. 632., 633., 635/1918.

hűséget az új kormánynak: „Én, N. N. esküszöm, hogy Magyarországhoz hű leszek. Teljes függetlenségét megvédem, minden erőmmel Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segítjen!” A november 22-i közgyűlés a városi rendőrség fejlesztésére is határozatokat hozott. A rendőrség létszámát 120 főre egészítette ki, hozzájuk két rendőrtiszti állást szervezett. A 120 rendőrből 12 lovasrendőrként teljesített szolgálatot. A fizetett tűzoltók számát 25-re emelték, hiszen a tűzoltóság feladatai közé akkor már a barakkábor tűzrendészetének és az abban kialakított hadifogolytábor vízzel való ellátásának biztosítása is tartozott. Az újjászervezett polgárőrség parancsnokává pedig dr. Vietórisz István városi főügyészt nevezte ki a közgyűlés. Kerületi parancsnoki megbízatást kapott Rimaszombathy Géza, dr. Szabó László, Doktor Ármin, Láng Ernő és dr. Vietórisz József.⁶ A polgárőrségi szabályzat szerint tényleges polgárőri szolgálatra köteleztek minden 18–55 év közötti férfit, aki tényleges szolgálatot nem teljesített, anyagiakkal volt köteles hozzájárulni a polgárőrség kiadásaihoz. A polgárőrség parancsnokságát december 18-án dr. Vietórisz Istvántól Rimaszombathy Géza vette át.

A pártok vetélkedésében hamar kitűnt, hogy a radikálisok kezében nem összpontosul tényleges politikai hatalom, az erő a szociáldemokraták oldalán van. A bizonytalan politikai helyzetben az értelmiségiek, hivatalnokok, pedagógusok, de még a gazdatársadalom egy része is feléjük fordult bizalommal. 1918. december 7-én Kazimir Károly tartott előadást, melyen mintegy 1500-an vettek részt. Ezen a gyűlésen választották újjá a párt vezetőségét: elnök Kazimir Károly, titkár Schmidt Mihály, pénztáros Mezei Károly, jegyző Lyachovits Sándor.

A bálratolódás eredményeként 1919 január elejétől a Szamuely testvérekkel Nyíregyházán is megerősödött a kommunista mozgalom. Szamuely Tibor és testvére, László orosz fogságból tértek haza, részt vettek az orosz forradalomban is. 1919. január 5-én Szamuely Tibor mondott beszédet a városi színházban tartott kommunista nagygyűlésen. Előadásának címe: Imperialista diktatúra vagy proletár diktatúra volt. A pártot Nyíregyházán Szamuely testvérei, Szamuely Zoltán és György, valamint Körösi Jenő és dr. Zsoldos Péter szervezték. Szamuely Tibor beszéde egyben a kommunista pártszervezkedés zászlóbontása is volt a városban, ezért az ellenzők aktivitása is nagyobb lett annyira, hogy este a Búza téren, a színházból hazafelé tartó Szamuely testvérekre rálóttek. László a lábán sérült meg könnyebben, Zoltán a hátába kapott lövést, melyből néhány hét múlva kigyógyult. A feljelentés alapján megindult nyomozás során azonban, egy rejtélyes fővárosi parancs vétele után, Szamuely Lászlót tartóztatták le és elfogatóparancsot adtak ki Szamuely Tibor ellen is. Az ellenük felhozott vádak tarthatatlansága miatt mindkettőjüket 1919. január 20-án szabadon engedte a rendőrség.

A rend és a nyugalom biztosítása mellett tett hitet a nemzetőrség és a katonaság 1919. január 9-én, amikor nagy tüntető felvonulást szerveztek. A Városháza előtt Oehm alezredes többek között ezeket mondta: „... Mi a köztársaság, a rend, a munka katonái akarunk lenni. A rend – mely jelenleg oly mérhetetlen visszaesésekben vonaglik – a rend, mely nélkül semmiféle társadalmi vagy természeti szervezet el nem képzelhető, a rend, azaz e rend visszaállítása és fenntartása képezik legfőbb feladatunkat. Erős és tántoríthatatlan nemzeti érzés hatja át szívünket. Mi nem akarunk pártok katonái lenni, semmiféle párt, cél vagy érdek nem vezérelhet bennünket, mi a magyar haza, a népköztársaság katonái akarunk lenni és minden erőnket a hazának akarjuk szentelni, ennek a százszorosán megpróbált szegény

6. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. nov. 22. Kgy. 639., 640., 642/1918.

hazának, melynek most jobban mint bármikor, minden igaz fiára szüksége van.” A tisztikar továbbra sem vett részt a politikai csatározásokban és a szociáldemokrata párt minden erőfeszítése ellenére sem sikerült megszervezni a tényleges tisztek szakszervezetét.⁷

A város szénrel való ellátásában jelentős előrelépés történt 1919 január végén, amikor Mikecz István alispánhelyettes szívós és kitartó tárgyalásokkal elérte, hogy a szerencsi cukorgyár területén tárolt, s a gyár munkájának átmeneti beszüntetésével feleslegessé vált szenet a város megkaphassa. A Szénközponttal való sikeres tárgyalások után a Kovács István nemzetőr főhadnagy parancsnoksága alatt álló nyíregyházi nemzetőrség erős különítménye utazott Szerencsre és kísérte a vagonokat a városba. 206 vagon szenet a villanytelep részére adtak át, s így a város villannyal való ellátása hosszú időre biztosítottnak látszott, 86 vagon szenet pedig az alispán osztott szét a városi és megyei malmok között, hogy a lizstéllátás is biztosított legyen.⁸

1919. január 28-án kihirdették a megyében a statáriumot a kormány január 24-i rendelete alapján. A városi tanács a január 29-én tartott ülésén foglalkozott a statáriummal, és azt a város életét megbénító intézkedésnek ítélte, arra alapozva, hogy a polgárság nyugodt józansága a garancia arra, hogy itt nem lesz úrrá a garancia. A statáriumot megszüntetni nem sikerült, de néhány intézkedést enyhített Murányi László kormánybiztos.

A nyíregyházi helyőrség 400 főre szaporodott azzal, hogy megérkezett a kiűritett Kassáról az 5-ös honvéd huszárok önként visszamaradt különítménye Böszörményi Árpád százados parancsnoksága alatt. Kassa kiűritésével ugyanis Nyíregyháza lett az észak-magyarországi katonai kerület központja, ide helyezték a 39. hadosztályparancsnokságot is. Február 18-án újjáalakult a Katonatanács. A bizalmiférfi rendszer alapján került a végrehajtó bizottságba a tisztek részéről Bossányi Rudolf alezredes (15. huszárezred pótszázad), Tyll József százados (14. huszárezred), a legénység részéről Pipincsák György őrmester (5. honvéd huszárezred), Harang Pál törzsőrmester (14. huszárezred pótszázad), Gerő Jenő törzsőrmester (5. honvéd huszárezred) és Soltész János szakaszvezető (15. huszárezred pótszázad). A statárium ellen azonban a szociáldemokrata párt tiltakozó akciókat, február 6-án félnapos általános sztrájkot is szervezett, erejét mutatva, s ebben a gazdatársadalom is mellé állt.

1919. február elején az 1919. évi VIII. néptörvény alapján a városi képviselő-testület jogait a néptanács vette át, s azután minden testületet szigorúan pártközi megállapodások alapján állítottak össze. Az egyre nagyobb bizalmatlansággal kezelt Murányi László kormánybiztos február 17-én 12 tagú új városi néptanácsot nevezett ki, dr. Fekete Sándor, dr. Furman Lajos, Groák Ödönné, Kazimir Károly, dr. Kovách Elek, Kovács András (János bokori), Lovas Kovács János, dr. Krómy Károly, Nagy Kálmán, Nemes Sándor, Paulusz Márton és Schmidt Mihály tagokkal.⁹ Mivel ez a néptanács nem a reális erőviszonyok alapján ült volna össze, Kazimir Károly és Schmidt Mihály nem vállalták el a tagságot, sőt a február közepétől egyre erősebben szervezkedő kisgazdapárt mellé álltak. A kisgazdapárt népgyűlését például Kazimir Károly nyitotta meg, ő adta át a szót a kisgazda Mayer János államtitkárnak. A földbirtokreform előkészítése során a város környékén 1273 földigénylőt írtak össze.

7. Bene, 1991. 53.

8. Nyírvidék, 1919. jan. 26. 2.

9. Nyírvidék, 1919. febr. 19. 3.

1919. február 16-án újjáalakult a Katonatanács is 6 tiszt és 9 legénységi taggal. A Katonatanács tisztjei: Gyuk József százados, 39. hadosztály-parancsnokság, Bossányi Rudolf alezredes, 15. huszár pótszázad, Ferenczy Béla főhadnagy, 39. tüzér ezred, Kovács István főhadnagy, nemzetőrség, Halassy László főhadnagy, 39. hadosztály személygyűjtő állomás, Tyll József százados, 5. magyar huszár ezred. A Katonatanács legénységi állományú tagjai: Veres István főtűzmester, 39. tüzér ezred, Molnár János gyalogos, 39. hadosztály személygyűjtő állomás, Kolláth Ernő szakaszvezető, nemzetőrség, Pipincsák György őrmester, 5. magyar huszár ezred, Tárcay Lajos szakaszvezető, nemzetőrség, Harang Pál törzsőrmester, 14. huszár pótszázad, Gerő Jenő törzsőrmester, 5. magyar huszár ezred, Bötykös Lajos tizedes, 39. tábori tüzér ezred, Soltész János szakaszvezető, 15. huszár pótszázad.¹⁰

Az újabb balratolódás 1919 márciusának elején következett be, amikor a belügyminiszter felmentette állásából Murányi Lászlót és Kiss Roland budapesti postatakarékpénztári tisztviselőt nevezte ki utódjául. Murányi László, érezve a személye ellen irányuló bizalmatlanságot, már február 5-én bejelentette a kormánynál lemondását. Kiss Roland március 6-án érkezett Nyíregyházára. A Városháza nagytermében a munkástanács, a szakszervezetek, a radikális párt, a feministák, a rendőrség, a városi- és a közalkalmazottak, a munkásbiztosító pénztár, az ipartestület, a vasutasok, postások, a nemzetőrség és a tűzoltóság küldöttjei fogadták. A kormánybiztost és feleségét Kazimir Károly szociáldemokrata pártelnök köszöntötte Nyíregyháza népe és a párt nevében. Beköszöntő beszédében Kiss Roland a szocialista eszmék megvalósítás mellett tört lándzsát, s hite szerint ezeket az eszméket a szociáldemokrácia valósítja majd meg. A város nevében Bencs Kálmán polgármester az együttműködésről biztosította kormánybiztost. Kiss Roland március 9-én délután a Búza téren mintegy 12 ezres tömeg előtt ismertette programját, megismételve a korábban a Városházán elmondottakat.¹¹

Zuhogó esőben, felemelő ünnepséget ült Nyíregyháza népe március 15-én. Az ünnepélyt a Zöltség téren tartották több ezer ember jelenlétében, akik között a vidéki szocialisták is jelen voltak. Az ünnepet az egyesített dalárdák éneke nyitotta meg, majd Kazimir Károly, utána pedig dr. Garay Kálmán mondott ünnepi beszédet. Az ünnepen a dalárdák a Nem lesz a tőke úr mi rajtunk című munkásindulót énekelték el.¹²

A szociáldemokrata párt egyre erősödő szervezőmunkája és a Budapestről március 17-én Nyíregyházára érkezett Mussong Károly és Adelman Nándor bizalmiak hathatós agitációja hatására másnap a legénység és az altisztek szakszervezetének kezdeményezésére, s a tisztek csatlakozása mellett a március 19-i nagy tüntető felvonuláson és népgyűlésen eltávolították az általuk reakciónak tartott tiszteket.¹³

Március 22-én Kiss Roland egy nappal korábbi hatállyal kinevezte a városi képviselőtestületet helyettesítő új városi néptanácsot Beregi Sándor, Kazimir Károly, dr. Lakatos Imre, Stricher Jenő, Simonics József, Zajác András, Répánszki János, dr. Schön Viktor, dr. Gábor Artúr, dr. Krómy Károly, Groák Ödönné és Sztempák Mária tagokkal. Ezzel végleg feloszlott a régi városi nemzeti tanács.¹⁴

10. Nyírvidék, 1919. febr. 19. 2–3.

11. Nyírvidék, 1919. márc. 11. 1–2.

12. Nyírvidék, 1919. márc. 18. 2.

13. Bene, 1991. 54.

14. SzSzBMÖL. V.B.186. 688. dob. II. 26/1919.

A Korona Szállóban lakó Kiss Roland a március 22-re virradó éjszaka fél ket-tőkor kapta meg a távirati értesítést a tanácsköztársaság kikiáltásáról. A feltűnés elkerülése érdekében Lakatos Imre orvos Egyház utca 1. számú lakására ment át, ott folytatta le a legfontosabb megbeszéléseket. Oda rendelte Mikecz István alispánt is, aki kijelentette, hogy hajlandó együttműködni a tanácskormányral és az esküt is letette. Ebben a lakásban fogalmazódtak meg azok a gondolatok, melyeket a másnapi Nyírvidék különkiadása közölt a tiszta szocialista kormány megalakulásától, a vármegyéhez és Nyíregyháza népéhez intézett kiáltványon át az általános szesztilalomig.¹⁵

A tanácsköztársaság kikiáltása után, március 22-én a Katonatanács újjáalakult, most már „tiszán szocialista elemekből”. Elnöke Molnár Antal Gábor huszárörmester lett, alelnök Böszörményi Árpád százados, a tagok közé választották Kelemen Zoltán századost, Zimmer János örmestert, Boor István főpatkolómestert és Csorba János huszárt. Még aznap Mussong Károly százados vezetésével a helyőrség katonasága felesküdt a tanácsköztársaságra. A helyőrségnek a tanácsköztársasághoz való viszonyát igen találóan jellemezte Stromfeld Aurélnak, a vörös hadsereg volt vezérkari főnökének a vallomása, aki 1921-ben a debreceni katonai bíróságon Mussong Károly és Böszörményi Árpád perében az alábbiakat jegyezte meg: „...hogyan nyíregyházi huszárság állandóan vörös, illetve – mosolyogva kijavítva – fehér posztó volt a vörösök szemében.”¹⁶

Március 22-én szombat délelőttre a Munkástanács, a szociáldemokrata párt is gyűléseket hívott össze a Városházára, így mindenki ott volt, amikor Kiss Roland a budapesti eseményekről beszámolt és bejelentette az éjszaka foganatosított intézkedéseit is.

Ugyanaznap alakult meg az új, 55 tagú Munkástanács Beregi Sándor elnökletével.

Március 23-án megtörtént a két párt egyesítése is Nyíregyházán, a pártvezetőségbe Kiss Roland, Kazimir Károly, Schmidt Mihály, Beregi Sándor, Stricher Jenő, dr. Lakatos Imre, Markovics Jenő, Fazekas János, Szamuely György, dr. Zsoldos Péter, Killer Rezső, Szilárd József és Beregi Dezső kerültek. Városi népbiztosokká Kazimir Károlyt, Beregi Sándort és Simonics Józsefet választották. Az ő feladatuk volt a vármegyei direktórium által a távollétében felfüggesztett dr. Bencs Kálmán polgármester helyére kinevezett dr. Garay Kálmán pénzügyi tanácsossal a város ügyeit vezetni. 1919. április 11-én tartották szerte az országban a tanácsválasztásokat. A város tíz kerületében folyt a választás, s este már dr. Vietórisz István választási elnök kihirdette a végeredményt a 77 megválasztott tanácsstag között 5 építőmunkát, 6 vasutast, 5 asztalost, 4 nyomdászt, 5 kereskedelmi alkalmazottat, 4 szabót, 2 ácsot, 2 festőt, 2 cipészt, 2 péket, 1 hentest, 1 pincért, 1 borbélyt, 1 gyógyszerészt, 6 vasmunkást, 20 földmunkást és 10 szellemi munkást választott Nyíregyháza népe.¹⁷ „A választás ünnepélyességét, jó hangulatát hangsúlyozzák az egykori híradások, s az eredmények alapján összeült új munkástanács már négy nap múlva ténylegesen megalakult, megválasztotta 16 tagú intézőbizottságát és a tisztségviselőket. Elnökké Kelemen János vasmunkást, alelnökké pedig Vajda Emil polgári iskolai tanárt választották.

Az első napok így a szervezésekkel teltek el, ugyanakkor egyre fenyegetett mind a csehszlovák, mind pedig a román katonai intervenció is. Ennek elhárítására he-

15. Nyírvidék, 1919. márc. 22. 1.

16. Bene, 1991. 54.

17. Jenei, 1959. 61.

lyezték az 5. vörös hadosztályt Nyíregyházára, melynek parancsnoksága Szamuely László politikai biztossal március végén érkezett a városba.

A tanácsköztársaság ellen 1919. április 16-án megindított román támadással igen kedvezőtlenre fordult Szabolcs vármegye és Nyíregyháza helyzete. A direktórium elmenekült, majd a rend helyreállítására április 21-én Debrecen felől megérkezett Pogány József népbiztos egy zászlóalj gyalogsággal és tüzérséggel. Előbb a Megyeházán, majd a Városházán tanácskozott, megalakította a második direktóriumot, lelkesítő beszédet tartott, s az újonnan megszervezett forradalmi törvényszék ellenforradalmi tevékenység vádjával, rövid tanácskozás után, április 22-én golyó általi halálra és kivégeztette a város kedvelt nemzetőrparancsnokát, Kovács István főhadnagyot. Este pedig a színházban Vörös katona estet rendeztetett Pogány József.¹⁸ A kivégzett főhadnagy emlékének megörökítésére tett alapítvány javára az 1919. június 7-i közgyűlés 10 000 koronát szavazott meg.

1919. április 24-től jelentek meg a felhívások a szabolcsi vörös ezredbe való jelentkezésre, de ezek már eredménytelenek maradtak. A magyar tanácsköztársaság ellen 1919. április 16-án megindított román támadás egy hét elteltével már annyira tért nyert, hogy közvetlenül Szabolcs vármegye székhelyét fenyegette. 25-én a vörös hadsereg alakulatai Nagykállótól nyugatra foglaltak védőállást, s ekkor rendelte el Stromfeld Aurél vezérkari főnök a másnapi ellentámadást. Április 26-án az 1. vörös hadosztály a parancs értelmében megkezdte támadását. „A körülbelül egyenlő erejű magyar és román csapatok között késő estig tartott a harc, végül a román zászlóaljak visszavonultak. Az 1. hadosztály erőfeszítése azonban nem eredményezhette a front északi szárnyának tartós megszilárdítását, mert ezen a napon a székely különítmény vezetőinek árulása befejezett tényé vált: befolyásukra a különítményhez tartozó csapatok zöme letette a fegyvert a románok előtt.” – olvasható a Magyarország hadtörténetében.¹⁹ Ettől kezdve a vörös hadsereg az eseményekre komoly befolyást gyakorolni már nem tudott, bár Nyíregyházáról a Vay Ádám (ma Dózsa György) utcán harcolva vonult ki, másnap, április 27-én a román csapatok bevonultak a városba, s a hónap végére megszállták az egész megyét a Tisza vonaláig.

Április 27-én délben Joan ezredes, dandárparancsnokkal az élen érkeztek az első román alakulatok. Mielőtt még ideértek volna, dr. Garay Kálmán polgármester, Gergelyffy Endre, Oltványi Ödön, Lakatos Ernő és Zoltán Gáspár kíséretében Nagykálló felé Nyírjesre eljűk mentek, s mintegy parlamenterként közölték az ezredessel, hogy a városban nincs katonaság, a lakosság nyugodtan várja a megszállást. Joan ezredes is megerősítette, hogy aggodalomra semmi ok, a román katonaság csak a rend helyreállítása miatt szállja meg a várost. Ezután érkezett be az első lovas járőr a Vay Ádám utca felől, majd a zöm Nagykálló felől. Ez volt a román 2. lovashadosztály, s a zömmel érkezett Alexandru Constantidini tábornok, hadosztályparancsnok is, aki a Megyeházán, az őt üdvözlő vármegyei tisztviselők előtt jelentette ki, hogy a lakosság viselkedjen fegyelmezetten, tartózkodjék minden rendzavarástól és akkor nem lesz semmi baj. Még ugyanazon a napon 21 rendeletet adott ki, melyekben eltiltotta a régi egyenruhák viselését, elrendelte a fegyverek beszolgáltatását, komoly büntetést helyezett kilátásba a vagyonmegsemmisítők, a rejtegetők, az ipari létesítmények rongálói, a románellenes kijelentéseket tevők ellen, életbe léptette a cenzúrát, felfüggesztette a gyülekezési szabadságot, feloszlatta a politikai jellegű klubokat, társaságokat, törvényesítette a beszállásolást,

18. Nyírvidék, 1919. ápr. 23. 3.

19. Hadtörténet, 1985. 224–225.

kijelentve azt is, hogy a szállodák legjobb szobáinak 10 százalékát eleve a katonai parancsnokság részére foglalja le.²⁰

A következő napokban mind a Nyírvidekben, mind pedig az utcákon egyre gyakrabban az egy- vagy kétnyelvű rendeletek, mindegyik végén az azt megszegők elleni súlyos pénz- és fogházbüntetés felsorolásával.

Hamarosan mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, hogy korántsem arról van szó, amit a bevonuló csapatok parancsnokai ígérgettek, hanem a megszállt területek módszeres kirablásáról, tönkretételéről, a lakosság megfélemlítéséről.

A május hónap még viszonylagos nyugalomban telt el. A Nyírvidek 1919. május 1-jei számában a lap arról tudósít, hogy ismét megkezdődnek a színelőadások: „A megszállás első napjaiban a rend és biztonság érdekében a térparancsnokság a zárórát és az utcán való tartózkodást esti 8 órában állapította meg és beszüntette a színi és mozielőadásokat is. Most, hogy a harcok is eltávolodtak Nyíregyházától és a városban is teljes a rend és nyugalom honol, a térparancsnokság is azon van, hogy a város élete normális mederbe terelődjék, éppen ezért elrendelte a kávéházak zárórájának esti 11 órára való kitolását. Az utóbbi napokban szünetelő színház is játszik a tegnapi naptól a rendes 7 órai kezdettel. A térparancsnokságnak az az intenciója, hogy fokozatosan visszavonja az összes szigorításokat, így remény van arra, hogy rövid időn belül a város békebeli életét élheti.”²¹ A városi színházban május 3-án, szombaton a Varázskeringőt, vasárnap délután a Majd a Vica, este a Gróf Rinaldót, hétfőn pedig a csak felnőtteknek szóló Kék egeret játszották. A Gróf Rinaldóról az alábbi rövid kritikát jelentette meg a Nyírvidek: „Csütörtökön és pénteken este ismét Gábor-Bakonyi-Szirmay nagyszerű operettjét a Gróf Rinaldót adták, ezúttal Sztankóczy Istvánnal a főszerepben. Az előadás most kifogástalan volt, bár nagyban éreztük a zene hiányát. Sztankóczy és partnere Réthy Margit mindkét este nagyszerűek voltak. Kassayról ismét meg kell állapítanunk, hogy elsőrangú színész. Kiss Cecil ez alkalommal is fénypontja volt az előadásnak, Kormos méltó partnere néki. A többi szereplők is megállták helyüket. Rendezés elég jó, a díszletek gyöngék.”²² Ezekben a napokban ismét megnyitotta kapuit a nyíregyházi Kaszinó, a Polgári Olvasó Egylet, a Turáni Kör és a Kereskedők és Gazdák Köre. Május 3-án egy háromtagú antantmisszió érkezett a városba, 4-én a harcokban elesett román katonák emlékére tartott rekviemen Dragu ezredes, dandárparancsnok a jelenlévő nyíregyháziak előtt intette a rend megtartására katonáit, a hónap elejétől működött a vármegye teljes hivatalszervezet is Mikecz István alispánnal, május közepétől pedig a román főparancsnokság által kinevezett dr. Ujfalussy Dezső főispánnal az élen. A Diadal és Apolló mozik napi 6 és 8 órai kezdéssel vetítettek, bár a posta-, a távíró- és a telefonhálózat továbbra sem üzemelt. Kikapcsolták a villanyvilágítást is, mert a rendszertelenül, s inkább nem működő vasútforgalom miatt a városi erőmű nem kapott szenet.

Május közepétől azonban, ahogy a román hadsereg mindenütt elérte a Tisza vonalát, megváltozott a helyzet. A május 13-i Nyírvidek az első lapszám, ahol megjelennek, majd később egyre sokasodnak a „fehér ablakok”, bennük: A cenzúra törölte felirattal. A lakosság fékentangására, egy esetleges ellenállás megelőzésére megkezdődtek a túszszedések. Az I. világháború poklából 1918 őszén hazatért háziezred, a császári és királyi 14. huszárezred Nyíregyházán élő tisztjeit (5 alezredes, 7 őrnagy, 10 százados és 12 főhadnagy) május 19-én családostól Brassóba

20. Nyírvidek, 1919. ápr. 29. 1-2.

21. Nyírvidek, 1919. máj. 1. 1.

22. Nyírvidek, 1919. máj. 3. 1.

internálták, s mind a megye mind a város tiltakozó akcióinak ellenére csak szeptemberben engedték őket haza.²³ A belső rend és nyugalom fenntartására viszont a román hatóságok megengedték Nyíregyházán a városi rendőrség újjászervezését és oldalfegyverrel (karddal) való ellátását, valamint a vármegyében a csendőrség újbóli felállítását: „... A szabolcsmegyei csendőrség régi fegyelme azonban olyan erős volt, hogy a vörös terror sem tudta őket teljesen szétbomlasztani, csupán rövid tétlenségre kényszerítette őket. Egvetlen tiszt vagy legénységi állományú csendőr sem hagyta el Szabolcs vármegyét, úgy hogy a román parancsnokság engedélyével folyó hó 25-én meg is kezdte működését csendőrségünk... A szabolcsmegyei csendőrség Nyíregyháza külterkein és az összes járásokban fog őrködni a közbiztonságon. Örsönként 2-3 román katona is be lesz osztva. Egyelőre a csendőrség minden tagja kardot és forgópisztolyt kapott de remény van arra, hogy rövidesen karabéllyal is fel fogják őket szerelni. Amikor a szabolcsvármegyei csendőrség ismét megkezdte működését jól esik megemlékeznünk arról, hogy úgy a régi fegyelem megmaradásában, mint az újra szervezésben kiváló érdemei vannak a szabolcsi csendőrök nagyszerű parancsnokának Kricsfalussy Jenő alezredesnek” – olvasható a Nyírvidékben.²⁴ Augusztus közepén jelent meg aztán egy rövid hír, miszerint Nyíregyházán, Mándokon, Ibrányban, Tiszapolgáron, Nagykállóban, Nyírbátorban, Nyírbélteken, Nyíracsadon, Nyírmihálydiban, Újfehértón, Kisvárdán, Tiszalökön, Demecserben, Kemeccsén, Nyírbaktán, Nyírmadán, Nyírábrányban és Máriapócon a magyar csendőrök mellé román csendőröket osztottak be, akik a fegyverhasználat jogával is felruházva, bármikor felléphetnek a nem megfelelő módon viselkedő román katonákkal szemben.

Május végén megjelentek az első rekvirálási rendeletek is, melyeket a megszállók igen sajátos észjárás szerint hajtottak végre. 1919. június 7-re a polgármester rendkívüli közgyűlést hívott össze, ahol soron kívül két fontos bejelentést is tett. Az egyik szerint: „A megszálló román katonai parancsnokság bizonyos nagyobb mennyiségű anyagok és cikkek 48 óra alatti beszerzésére utasította őt, különben a várost sújtó 500 000 lej pénzbüntetés terhe alatt.” A kért anyagokat a polgármester nem sorolta fel, azt viszont sajnálattal közölte, hogy a lakosság azon része, mely ezen cikkekkel rendelkezik, a felhívásnak nem tett eleget, amiért is velük szemben a legszigorúbb eljárást fogja alkalmazni.

A másik bejelentés már a rendelet végrehajtásáról szólt. A román térparancsnokság ugyanis jó néhány tekintélyes, vagyonos nyíregyházi polgárt kezesként, magyarul túszként fogatott le, hogy egyrészt követeléseit végrehajtsa, másrészt, hogy mindenfajta románellenes népmozgalmat, kommunisztikus célú megmozdulást csírájában elfojtsa. Az iratok között megtalálható ezen személyek neve: Haas Ignác, Reichmann József, dr. Schön Viktor, Gaál Béla, dr. Elekes Aladár, Hoffmann Mihály, Kreisler Lajos, Bleich Ignác, dr. Hoffmann Mór, dr. Bartos Sándor, Gyulaházi Artúr, Nemes Sándor, Répánszki János, Vajda Emil, dr. Stetz Sándor, Stein Ignác és Stein Sámuel.²⁵ Közülük június 6-án dr. Elekes Aladár, dr. Schön Viktor, Gaál Béla és Haas Ignác levélben fordultak a polgármesterhez, hogy a közgyűlés közbejöttével hasson a román parancsnokságra, hogy nemcsak a polgári társadalom tagjait kell túszul fogni, mert éppen ők nem ellenségei a rendszernek, s az ő személyük nemcsak hogy nem rettentí vissza, hanem még inkább ingerli is a baloldali elemeket tiltott cselekmények elkövetésére, tehát személyük nem garan-

23. Marjay, 1931. 198. o., ill. Negyven éve, 1959. 103–104.

24. Nyírvidék, 1919. máj. 29. 3.

25. SzSzBMÖL. V.B.186. XII. 1947/1919.

cia. Kéri, hogy a tüszok kiválogatásakor a lakosság minden osztályából szedjenek olyanokat, akiknek személye a politikai nyugalmat garantálja.²⁶ Nem tudjuk, hogy lett-e valamiféle eredménye ezen akciónak, valószínűleg semmi.

A június 23-i, szintén rendkívüli közgyűlésen a polgármester azt is javasolta, hogy a képviselőtestület küldjön ki mellé és a tanács mellé egy állandó bizottságot, „melynek feladata lesz véleményező és tanácsadó szervként működni a tanács mellett mintegy helyettesítve a képviselő testületet, minthogy most olyan időket élünk, hogy a képviselő sűrűsége miatt szükség lehet, ez pedig a legnagyobb nehézségekkel járna.” A későbbi és közkeletűbb nevén „rekviráló bizottság” (hiszen neki kellett a román parancsnokságtól a nap minden órájában a legváltozatosabb igényeket előteremteni és kielégíteni) tagjaivá dr. Murányi Lászlót, Énekes Jánost, dr. Fuhrmann Lajost, Kiss Samut, Antal Jánost, Epbinder Károlyt, Surányi Istvánt, Paulusz Mártont, Kovács János jánosbokori, L. Kovács Jánost, Bogdán Ferencet és Barla Sándort jelölték ki.²⁷

Az igények és a követelések pedig egyre szaporodtak! A városban ugyanis nemcsak a megszálló csapatok foglaltak el és tettek tönkre minden középületet (laktanyákat, iskolákat, szállodákat, hivatalokat), zavarták és lakásaikban háborgatták, fosztogatták a polgári lakosságot, hanem rendszeres „vendégei” voltak a településnek a frontra igyekvő, illetve onnan pihentetésre visszatérő alakulatok is. Mind a várostörténeti munkákban, mind a polgármesteri jelentésben, mind pedig az iratokban (melyek főleg a tűzifa és egyáltalán a faárak rekvirálásáról szólnak) jó pár csapatostal nevével találkozunk. Ezek a következők: 2. vadászadosztály, 16. hadosztály, 5. gárda-huszárezred, 16., 45., 83., 87., 90., 98., 99. gyalogezred. A 2. vadászadosztály alosztályaiból ismerjük a 3/I. vadász zászlóalj, a hadosztály kórházát, hradó osztály 1. századát, a 14. hidász zászlóalj 1-2. századát. Az iratokban szerepel még a 24. gyalogezred, a 22. tüzérezred, a 10. gárda-huszárezred neve is.²⁸ A Nyírvidék 1919. július 4-i számában közlik, hogy a 2. vadászadosztály bírósága a Nica Nikolae 4. tüzérezredbeli katona ellen megkísérelt gyilkosságért golyó általi halálra ítélte Matolcsi Péter és Deme József nyíregyházi lakosokat és húszévi kényszermunkára Bojtos Györgyöt. A 2. vadászadosztály szedetett össze egyébként a rekviráló bizottsággal még júliusban 10 000 db karót és nagy mennyiségű drótot, vasanyagot, melyet egyrészt a Nyíregyházán őrzött vörös hadifoglyok táborának megerősítésére, másrészt a fronton drótakadályok építésére használt fel. Ezen rekvirálás a Nyíregyházi Asztalos és Faanyag raktárnak 10 660, az Ehrenfeld és Guttmann cégnek 4274, Stark Ignác vállalatának szintén 4274, a Weinberger és Klein vállalkozásnak 16 031, valamint Klár Lajos cégének 9845 korona kárt okozott.²⁹ Ugyancsak ezen hadosztály katonái rekviráltak (néha persze fizettek is) a konyhák számára, valamint a kótaji Fisch malom részére, ahol a hadosztály szükségleteire öröltettek, tűzifát. Mindezen akciók a sóstói erdőt tették ritkábbá, szegényebbé. A javaikért, családjukért a fosztogatók ellen jogosan fellépők sorsa ezekben a hónapokban egyértelmű volt, a halotti anyakönyvekben jó néhány név mellett szerepel a „golyó által bekövetkezett elhalálozás”.³⁰ Bevezették a botbűntetést, a helyi kereskedőktől kalodák készítéséhez faanyagot rekviráltak.³¹ 1919. augusztus 14-én újabb ítéleteket közölt a Nyírvidék. A román 16. hadosztály bí-

26. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. jún. 7. K. 14783/1919.

27. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. jún. 25. K. 15579/1919.

28. Háger, 1929. 66. o., ill. SzSzBMÖL. V.B.186. III. 1235/1919.

29. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. szept. 5. K. 18950/1919.

30. Margócsy, 1987/a. 170.

31. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. aug. 29. K. 15780/1919.

rósága augusztus 9-én „... 3. Bacsóka József nyíregyházi lakost egy évi fogházra és Fitkonidesz József nyíregyházi lakost hat hónapi fogházra ítélte, mindkettőt bolsevizmus propagálásáért. 4. Szelkó András és szökésben lévő Alexa András nyíregyházi lakosokat három-három évi fogházra, azonkívül Petrovenszki András és Vizi Pál nyíregyházi lakosokat két-két évi fogházra ítélte, mindannyit azért, mert egy román járőrt megtámadtak...”³²

1919. július 17-én, valószínűleg a vörös hadsereg tiszai ellentámadásának elhárítására földmunkára rendeltette ki a román parancsnokság dr. Bencs Kálmán polgármesterrel és Kiss Sándor rendőrkapitánnyal Nyíregyháza férfilakosságát. A rendelet szerint a 15 és 50 év közötti férfiaknak július 19-én reggel 7 órára kellett ásóval vagy lapáttal és négy napi étellel gyülekezniük a Vásártéren, a külterületeken lakóknak pedig a Messzelátó-tanyán, Cigánybokorban, Markóbokorban, Királytelek-tanyán. „...A megjelenés kötelezettsége alól fel vannak mentve: 1. A köztisztviselők és alkalmazottak, vagy közügyet szolgáló magánhivatalok nélkülözhetetlen tisztviselői (p. bankok). 2. Lelkészek, orvosok és gyógyszerészek. 3. Nyilvánvaló nyomorékok vagy 30 százalékon felüli hadirokkantak. 4. Élelmezési üzletek egy alkalmazottja, Korona, Kiskorona, Bocskay vendéglők személyzetének fele... Minden tanyabokorban a közbiztonság fenntartására 4-6 férfi visszahagyható. A munkálatok a helyi napszámnak megfelelően a katonai hatóság által díjaztatnak...”³³

A hatalom, természeténél fogva, nem kímélte az újságot sem. Július végén a Nyírvidék főszerkesztőjét, dr. Vietórisz József főgimnáziumi igazgatót valamilyen mondvacsinált félreértés alapján eltávolították és internálták a megszállók, s az érdekében megindított mozgalom kéréseit teljesen figyelmen kívül hagyva, csak egy hónap múlva engedték szabadon.³⁴

A vörös hadsereg által 1919. július végén megindított tiszai offenzíva kudarca, a román csapatok Budapestre való bevonulása, a tanácskormány lemondása után a megszállt területeken a helyzet szinte gyökeresen megváltozott. Ha eddig még voltak is illúziók, hogy a román királyi hadsereg csak a bolsevizmus letörésére, a rend és biztonság megóvására jött, augusztus eleje után mindez a múlté lett. Egy-két nap alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a megszállás célja az ország kirablása, természeti és anyagi kincseinek elszállítása, elpusztítása. Egyre ritkább a rekvirált javakért való fizetés, helyette az erőszakkal történő foglalás, a gépek, üzemek leszerelése, elszállítása, a lakosság terrorizálása a valóság. A városi közgyűlés mindezt már csak tehetetlenül szemlélheti, s amikor a gazdasági intéző - a sok közül - bejelenti, hogy a császárszállási gazdaságban addig 1020 mázsa szénát vittek el a katonák igazolvány és térítés nélkül, a határozat csak annyi, hogy a kárt a vagyoneletről törölni kell.³⁵ Hasonlóképpen töröltették mindazon evőeszközök hiányát, mely a 16. román hadosztály sóstói tiszti étkezdéjében keletkezett eltávozásuk után.³⁶

A román katonaságnak helyt adó középületek, iskolák, szállodák, laktanyák sem vészték át sértetlenül a megszállás 10 és fél hónapját. Igazán jó példa a beszállásoltak viselkedésére a Korona Szállóban történtek. 1919. december 5-én Papp Lajos bérlő kérte Kovács Tibor városi mérnököt és Borbély János gazdasági intézőt, hogy együtt mérijék fel a szállóban, különösen annak nagytermében keletkezett

32. Nyírvidék, 1919. aug. 14. 2.

33. Nyírvidék, 1919. júl. 19. 1.

34. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. aug. 29. Kgy. 381. sz.

35. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. aug. 16. K. 18070/1919.

36. SzSzBMÖL. V.B.186. 705. dob. III. 1705/1919.

károkat. Az 1919. december 5-én kelt jegyzőkönyv tanúsága szerint a nagyteremben betörték 15 különböző nagyságú ablakot, a nagyterem ajtajának nagy ablakát, a feljáró ajtó két ablakát, az étterembe vezető ajtó nagy ablakát, leszakítottak és elvittek két elektromos falikart, a nagyteremben másfél négyzetméteren a parkettát kiégették, mert ott a román katonák tüzet raktak, úgy melegedtek. Minden helyiségben a falakat leverték, újra kell mindenütt festeni. Három hét múlva, mire sikerült mindent kitakarítani, az 1919. december 27-én folytatólagosan felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint a mellékhelyiségek minden pissoire-ját és ülőkéjét is összetörték a megszállók. A kár 2223 koronára rügött. A bérlő szerint korábban is voltak rongálások, de ez az utóbbi, Szávu őrnagy századának műve már akkora, hogy a kijavításához a városnak kellene segítséget adnia.³⁷

Itt kell szólnunk a város magatartásáról. Amikor a település iparosai, kereskedői, a városi ingatlanokat bérlők kártérítésre jelentkeztek, a képviselőtestület – saját jól felfogott érdekében – arra az álláspontra helyezkedett, hogy ahol a román katonaság miatt a magyar magánfelek károsodtak, az magánügy, ott a várossal szemben követelésük nincs. Hasonlóképpen válaszoltak Papp Lajos kérésére is, előhozva a bérleti szerződést, mely szerint a bérlő kötelessége a várostól átvett színvonalon üzemeltetni a szállót. Így nem akartak fizetni a fakereskedőknek sem, holott a kiadott faanyagot a rekviráló bizottság vitte el, s csak jóval később, az 1920-as évek elején – perrel – kapták meg a kártérítést az érdekeltek.³⁸

1919. szeptember 2-től már ott díszelgett a Nyírvidék címlapjának jobb felső sarkában a román cenzor neve is.

1919 őszétől az immár katasztrofális szénhiány miatt egyre többször borult a város teljes sötétségbe, a közhivatalok sorra jelentették be munkájuk felfüggesztését tüzelőanyag beszerzéséig, október 28-tól a debreceni vonaton kívül minden személyszállító járat szüneteltette közlekedését egészen november 6-ig. Azután is rendszeresen a sajtón keresztül hívták fel az utazóközönség figyelmét, hogy melegen öltözzenek, mert a vasúti kocsikban nincs fűtés továbbra sem, csak a mozdony utáni néhány, a mozdony által még átfűthető kocsiban. Mindezekon kívül a vagonok nagy részben az ablakok üvegeit még nem mindenütt sikerült a MÁV-nak pótolnia. A helyzetet tovább nehezített, hogy elegendő mennyiségű tűzifa sem állt a város lakossága, üzemei, hivatalai rendelkezésére, s a város polgármesterének minden befolyására szüksége volt, hogy legalább minimális mennyiségű tűzifát tudjon biztosítani a lakosságnak.

Az 1919. augusztus 29-i közgyűlés felszólította a Villamossági Rt., hogy szeptember 1-jétől kezdje meg az áramszolgáltatást, mert ha nem, a szerződést felbontják és az abból származó károk a részvénytársaságot terhelik majd. Akkor már három hete szünetelt az áramszolgáltatás, de a helyzet azután sem javult számottevően. Hasonlóan nagy nehézségekbe ütközött a tűzifa biztosítása. A város tűzifa szükséglete egy évre mintegy 3000 vagon fa volt, de a sóstói erdőben vágásra kijelölt területen ennek csak egytizede állt a rendelkezésre, ezért a közgyűlés a vásárlás mellett döntött. Steiner Gyula makói erdőtulajdonostól vettek 500 vagon tűzifát, a vagonokat 100-100 mázsával számítva, vagononként 2500 koronáért. A két éves vágású első osztályú bükk hasábfát a bilini állomáson adták fel. A polgármesteri hivatal Janovics Vilmos és Társa kolozsvári céggel is tárgyalta 1000 vagon egy és két éves vágású első rendű bükk hasábfá szállításáról.³⁹

37. SzSzBMÖL. V.B.186. III. 713. dob. 2534/1919.

38. SzSzBMÖL. V.B.186. 700. dob. III. 1178/1919., ill. V.B.186. 701. dob. III. 1213/1919.

39. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. aug. 29. K. 20314., 21135/1919.

November elején a román térparancsnokság rendeletben szabályozta a vendéglői és kávéházi árakat, külön a civilek és a katonák számára, ám arról nem szóltak, hogy a vendéglősök és a kávéházak tulajdonosait, bérlőit ki fogja kárpótolni az árbevétel ilyen kieséséért. Néhány példa az ekkor érvénybe léptetett árakról: „A nyíregyházi italmérők árjegyzéke. A Nyíregyházán székelő román királyi katona csapatok részére. Bor ára katonáknak 3 deciliter 3 korona, civileknek 3 deciliter 3 korona 60 fillér. Borpárlat ára katonáknak 1 pohár 1 korona, civileknek 2 korona. Kávésok árjegyzéke. Reggeli fehér kávé katonáknak 1 korona, civileknek 2 korona. Fekete kávé katonáknak 1 korona, civileknek 1 korona 20 fillér. Tea rummal katonáknak 1 korona, civileknek 3 korona. Butellás bor katonáknak 5 korona, civileknek 8 korona. Kávéházi italok és ételek... Csokoládé civilnek 6 korona, tisztéknek 4 korona... 1 palack pezsgő civilnek 65 korona, tisztéknek 55 korona... A Korona szálloda étel és ital árjegyzéke... Marhasültek 11-12 korona. Borju sülték 11 korona. Sertés karaj 12 korona. Sertés sülték 11 korona. Szárnyasok 20 korona. Halak 16-18-20 korona. Ózsülték 12 korona. Torták 4 korona, tészták 3 korona 60 fillér. Borok 1 liter asztali bor 12 korona. 1 liter rizling, vagy siller 14 korona. Menü 9 korona. Tisztéknek 25 százalék engedmény...”⁴⁰ A későbbi alispáni és polgármesteri jelentés azonban arról szól, hogy dacára a megállapított áraknak, a román katonaság - kevés kivételtől eltekintve - ezen mérsékelt árakat sem fizette meg, hanem erőszakkal, sokszor fegyverrel fenyegetőzve követelt ételt, italt magának.

1919 október–novemberében George Clark antant-megbízott eredményes tárgyalásai, Horthy Miklós és a nemzeti hadsereg budapesti bevonulása, Huszár Károly, az antant által is elismert kormányának megalakulása után feléledtek a remények a románok közeli kivonulásával kapcsolatban. Ezeket hűtötte le a Nyírvidék november 26-i számától kezdve folyamatosan megjelenő térparancsnoksági „Figyelmeztetés”, mely így szólt: „Az utóbbi időben nagyon elterjedtek a kósza hírek a román hadsereg visszavonulásáról. Ezek a hírek nem felelnek meg a valóságnak, mert a román hadsereg csak a Tiszáig üríti ki a megmaradó Magyarország megszállott részeit. Akik az ilyen híreket a legkisebb mértékben is terjesztik, le lesznek tartóztatva és hadbírószág elé állíttatnak az érvényben lévő rendeletek értelmében.”

1919. november első felében a hadifogolytáborban kiütéses tifuszos megbetegedéseket észleltek, s bár mindent elkövettek mégis 12 városi polgár is megbetegedett, sőt elkapta a kórt és meghalt dr. Bányay Emil ezredorvos is.⁴¹

1919. december közepén Marculescu ezredes helyőrségparancsnokot a szélsőséges magyarellenességéről és erőszakosságáról ismert Frunzescu alezredes váltotta fel. Első rendelete (december 13.) a kíméletlen rekvirálásról szólt, felmentést a már teljesen kifosztott lakosság közül senkinek sem adott. A kétnyelvű (román-magyar) rendelet teljes szövege így hangzik: „Mi: Frunzescu alezredes Szabolcsvármegye kormánybiztosa a kormányzó tábornok úr nevében a következőket rendelem el: 1. Az összes gabona és szemes gabonafélék mennyiségét, amelyet a magyar civil lakoságnak tudva és kiszámítva a román katonaság részére önként felajánlott és írásban elvállalt - azt megállapított módon a katonaságnak osszák szét. 2. A megszállott katonai kerület parancsnokságának feladata, hogy a kerületben levő hatóságok igénybevételével az összes gabonaneműeket a fent említett vállalatnak megfélelően szerezze be és ezen formális és beleegyező kötelezettség alól senkit sem menthet fel. 3. Felmentési kérvénynek helye nincs, miután ezen felmentési

40. Nyírvidék, 1919. nov. 5. 3.

41. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1919. dec. 30. Kgy. 581/1919.

kérvények elkésettéknek és szántszándékosoknak minősítendőék, hogy ezek által a megszállott katonai parancsnokság által elrendelt gabona-beszállítást elhalaszták és elkésessék. Ennélfogva alólirott, felhívom a vármegye összes hivatalait és közegeit - ezen jelen közigazgatási rendeletem pontos és szigorú betartására, reklamációk kizárásával - és ott, ahol a civil magyar hatóságok közbenjárása és eszközei elégségesek nem volnának, a katonaság kényszer úton fog érvényt szerezni rendeleteknek. Ezen rendeletem tudomásul és szigorú mihez tartás végett közöltetik a vármegye területén létező összes hírlapok, újságok és folyóiratokkal kihirdetés végett, kifüggesztendő a vármegye összes városaiban és falvaiban. Nyíregyháza, 1919. december 13. Frunzescu alezredes, Szabolcsvármegye katonai biztosa.”⁴²

Az ekkori közállapotokat igen érzékletesen jellemzi Kiss Sándor nyíregyházi rendőrkapitány 1919. december 15-én kelt jelentése. Ebből idézünk most részleteket: „Jelentem, hogy napról-napra tűrhetlenebb és elkésőbb a helyzet, melybe bennünket az elbizakodott, fékevesztett, fegyelmezetlen román katonaság sodor.

Eddig sem volt előttük a tulajdon szentsége valami különösen tisztelendő elv, vagy fogalom, de az utóbbi időkben ezenkívül az élet biztonságát is nagy mértékben veszélyeztetik.

Ma már rablóbandákba verődve fosztogatnak, úgy bent a városban, mint kint a tanyákon. Folyó hó 8-án a II. Manda-bokorban lakó egyik gazdához állított be 4 fegyveres román és pénzt követeltek s miután a gazda csak 81 koronát tudott adni, rálóttak s kínzások után karján megsebesítették, majd kívülről 6-8 lövést adtak be az ablakon és 2 drb kézigránátot dobtak be a lakásba.

Hasonló eset történt 7-én, vagy 8-án Klár Leó tanyáján, hol az ispánt rabolták ki és az éjjeli őrt lábán meglőtték...

A Berkovics-féle vendéglőben elszállásolva volt vendégeket, az egyes szobákban megtámadták, tőlük pénzt követeltek...

Róth Samu vendéglőst, mert egy románnak adott borért annak árát követelte, megverték...

A rendőrségi épületben a parancsnoki szoba ablakát belőtték...

Tűzbiztonság érdekében, ha a színházban szivarozó román katonákat figyelmeztetik, azokat megverik.

Rendőrtiszteket, mert a tulajdonjog megvédésében szót emeltek, puskatussal bántalmazták.

A tanyákon mindennap lovasszekeket, aprómarhát, tehenet és disznót lopnak a fegyveres román katonák.

Minden tiszttel saját szobájának berendezésére bútorokat és egyéb berendezési tárgyakat rekviráltak és azt elutazásakor, minden esetben magával viszi.

Kovács András házába egy este több katona bement, a háziakat kizavarta és ők ültek a már megterített asztalhoz.

A Korona vendéglőben a pincért, mert a részeg katonáknak több italt nem adott elég gyorsan és pénzt kért, nyakon szúrták...

Tegnap napon a közraktárt törték fel, az ott poszttonálló rendőrt súlyosan elverték, mikor segítségért szaladt, utána lóttek...

Ugyancsak tegnap éjjel Nagy Lajos levéltárnokról húzták le a kabátot...”⁴³

Az év utolsó napján a város hadifogolytáborában (a barakktáborban) őrzött mintegy 5000 vöröskatonából, akik elsősorban a Székely Hadosztály katonái voltak, 35-en alagutat ásva maguknak, megszöktek. Frunzescu alezredes dühöngött. 3. számú

42. Jósza András Múzeum, Történeti dokumentum gyűjtemény 67. 127. 1.

43. Szabolcsvármegye alispánjának jelentése. Nyíregyháza, 1920. 124-127.

rendeletében, mely 1920. január 6-án jelent meg a Nyírvidékben és az utcákon felrótta a magyar nemzetnek, hogy az „a bolsevizmus uralomnak fájdalmait bizonyára még nem felejtette el, mikor nem volt semmi tiszteletben tartva, ezen fájdalmas és szomorú emlékezetű uralomtól való megszabadulás csak egyedül a román király hadseregének köszönhető. A román királyi hadsereg a rendelkezésre álló eszközök igénybevételével helyreállította a rendet, és mindenkinek megadta a lehetőséget, hogy nyugodtan élvezhesse a békesség áldásait otthonában és családjában, ellenben mindazokat kik a volt magyar vörös hadsereget alkották – foglyul ejtette és fogolytáborba helyezte el őket.” Ezek után felszólította a helybeli lakosságot, a csendőrséget és a rendőrséget, hogy a még bizonyára a városban vagy a környéken bujkáló vöröskatonákat 48 órán belül kerítsék elő, ha nem, „úgy a város lakossága, valamint képvisellete a törvény következményeit fogják elviselni.”⁴⁴

Bencs Kálmán polgármester a román megszállás utolsó idejéről szóló jelentésében még azt is hozzáfűzte, hogy ezután Frunzescu alezredes a városra 500 000 korona büntetést rótt ki, őt 15 napra állásából felfüggesztette, Kiss Sándor rendőrkapitányt és Buday János csendőrszázadost egyhavi fizetésükre megbüntette, s mindettől csak a debreceni román zónaparancsnokság utasítására állt el.⁴⁵ Frunzescu a legkeményebb szigorral igyekezett a rendet fenntartani, minden társas összejövetelt megtiltott, még a városi képviselőtestület ülését is, így az csak 1920. március 19-én, a román kivonulás után ült össze abban az évben először.

Az mind inkább romló viszonyra jellemző, hogy a megszálló parancsnokság még januárban eltávolították Ujfalussy Dezsó főispánt, mert ő nem volt tovább hajlandó együttműködni a románokkal, s helyébe Rónay Jenő bankigazgatót nevezték ki prefektusnak, aki viszont el sem foglalta hivatalát. Ugyanakkor Joan Cizmas tábori lelkész kapitány, a helyi cenzúra vezetője egyre szigorúbb rendeletekkel próbálta elejét venni a mind jobban feléledő levelezésnek, a szaporodó – és be nem jelentett – színház-, moziműsoroknak: „A román királyi cenzúra hivatalától. 2. sz. Működésem ideje alatt több szabálytalanságot tapasztaltam, mely szabálytalanságok részint megnehezítik a cenzúra hivatalát, részint megakadályozzák a postaforgalom gyors lebonyolítását. A további szabálytalanságok és kellemetlenségek kikerülése végett újból felhívom a közönséget valamint az összes hivatalokat a következő szabályok pontos betartására: 1. A fennálló katonai rendeletek értelmében úgy a hiv. mint a magán jellegű levelek csak nyitva adhatók fel postára. 2. A levél feladójának - pontos olvasható neve és lakása a levélboríték hátlapján feltüntetendő. 3. Névtelen leveleket feladni büntetés terhe alatt tilos. 4. A privát-jellegű levelek 2 oldalnál nagyobb tartalmuak nem lehetnek, - nagyobb tartalmu leveleket vagy táviratokat a cenzúra nem továbbít. 5. Minden magán vagy hiv. jellegű hirdetmény, falragaszromán és magyar nyelven nyomtatandó. 6. Minden nyilvános helyiségben előadandó műsor mozi vagy színházi előadás, vagy beszéd csak előzetes cenzurálás után engedélyezhető. 7. A helybeli és vidéki nyomdák feigyelmeztetnek, hogy cenzurálás nélkül, semmiféle néven nevezendő nyomtatványt, meghívót stb. nem szabad kinyomtatni.”⁴⁶ 1920. január 12-én Frunzescu alezredes úgyis mint a vármegye katonai kormánybiztosa, úgyis mint Nyíregyháza helyőrségparancsnoka 4. számú rendeletében tudatta, hogy bár előzőleg felszólította a lakosságot a telefonok és

44. Jósa András Múzeum, Történeti dokumentum gyűjtemény 67.390.1.5. (A hadifoglyok számát kissé túlzásnak érezzük. A Nyírvidék 1920. február 10-i száma arról tudósít ugyanis, hogy 6-án és 7-én bocsátották el a városból a vörös hadifoglyokat, mintegy 800 főt, akik a csendőrség felügyelete mellett rendben elhagyták a várost.).

45. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1920. márc. 19. Kgy. 2/1920.

46. Nyírvidék, 1920. jan. 10. 1.

lőfegyverek bejelentésére és beszolgáltatására „– mindezek dacára újabb időben Elekes László demecseri lakosnál egy telefon, Klein Ignác nyíregyházi lakosnál pedig egy Mannlicher-fegyver találtatott. Mindkettő tudta, hogy az illető rendelet kihágásáért katonai hadbírótság elé kerül, mindenféle néven nevezendő eszközhöz folyamodott, hátha sikerül a reájuk várandó büntetés terhe alól felszabadulni... Ennélfogva mi: Frunzescu alezredes, Szabolcsvármegye kormánybiztosa és Nyíregyháza helyőrség parancsnoka, következőket rendelem el: 1. Akiknek birtokában még telefon vagy bárminemű fegyver van, azokat az illetékes térparancsnokságoknak azonnal bejelenteni és beszolgáltatni kötelesek és ezeket a térparancsnokságok nyilvántartásba és raktárba helyezik el. 2. Mindazok, kik vadászati fegyver-engedéllyel bírnak és vadászati fegyverük van, a vadászati engedélyüket bemutatni kötelesek, bebizonyítani tartoznak, hogy miféle fegyvernem birtokában vannak, mert magától értetődik, hogy vadászati fegyver alatt sem karabin (karabély - B. J.), sem pedig katonai lőfegyver értendő, hanem 1 vagy 2 csövű vadász-fegyver. 3. Épp a magyar nemzet érdekében felhívom a vármegye közönségének figyelmét, hogy ezen rendeletem, valamint az előbbi rendeletek tiszteletben tartására és pontos végrehajtására.”⁴⁷

Másnap újabb rendelet hagyta el Jóba Elek nyíregyházi nyomdáját, melyen Frunzescu mellett Mateicu főhadnagy, a térparancsnok neve is szerepelt. Ebben, a szám nélküli, rendeletben újabb megszorításokról értesülhettek a vármegye és Nyíregyháza lakói: „Tudomására hozzuk mindenkinek, hogy 1920. január hó 13-ával kezdődőleg este 10 órakor az összes korcsmák, kávéházak, vendéglők, mozgósínházak és más hasonló helyiségek bezárandók. Este 11 órán túl az utcákon járni tilos. Akik ezen idő után az utcán találtatnak, bekisértetnek. Folyó hó folyamán magánjellegű családi mulatságra engedélyt senki sem kaphat. A mai nappal kezdődőleg a villanyfény este 11 órakor eloltandó. Ugyancsak a mai nappal kezdődőleg az összes órák a vasúti óra szerint igazítandók. Az összes helyi üzletek raktárak helyiségeiben a közszemlére kitett árucikkek árai feltüntetendők...”⁴⁸

1920. január végén a megszálló parancsnokság elrendelte a 12 éven felüliek népszámlálását, melynek eredményeként kiderült, hogy Nyíregyházán 28300 ember élt akkor, ebből 13 111 férfi és 15 189 nő. A lakosság túlnyomó többsége magyar: 28 047 fő, a többi más nemzetiségű (német 86, tót 72, cseh 20, lengyel 18, bolgár 17, zsidó 15, orosz 10, román 7, szerb 4, horvát 2, rutén 1, francia 1).⁴⁹

„Eleinte azt hittük, hogy talán azt akarják megállapítani, hogy hány idegen nemzetiségű egyén tartózkodik Nyíregyházán, későbbben azt hittük, hogy talán termény requirálással fog összefüggni ezen népszámlálás, semmi esetre sem gondoltuk azonban azt, hogy aljas gondolkodásukkal egy újabb hadi sarcot akarnak kiróni a városra az által, hogy az összeírott 12 éven felüli lakosok részére személyazonosság igazolványt állíttatnak, amelyet mindenkinek 4 koronáért kellett megváltani. Ennek végrehajtására azonban már idejük nem volt, a pénzt azonban behajtották az állampénztáron.” - írta Bencs Kálmán⁵⁰, majd a jelentésében még hozzátette, hogy „Frunzescu lehetetlen szereplése felettes katonai hatóságának is feltűnhetett, mert hirtelen elvezényelték és helyette Lazarescu ezredest küldték Nyíregyházára, aki megértő magatartásával a megszállás hátralévő napjait tűrhetővé tette számunkra.”⁵¹

47. Jósa András Múzeum, Történeti dokumentum gyűjtemény 67.390.1.6.

48. Uo.: 67.390.1.3.

49. Nyírvidék, 1920. jan. 31. 3.

50. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1920. márc. 19. Kgy. 2/1920.

51. SzSzBMÖL. V.B.181. Polgármesteri jelentés az 1920. évről. 4.

1920. február 26-án jelent meg a sajtóban az erdélyi csapatok főparancsnokának, Mardarescu tábornoknak a felhívása, mely szerint a román csapatok az antanattal és a magyar kormánnyal történt megegyezés értelmében kiűritik a Tiszántúlt. A magát a rend és béke „örének”, a jogrend és polgári biztonság „védelmezőjének” tekintő, az atrocitásokról mit sem tudni akaró román hadsereg ezen közleményét szó szerint idézzük: „Azon órában mikor a román hadsereg kiűriti a Tiszától keletre lévő területet, a román csapatok parancsnoksága ezen terület polgárságának tudomására hozza, hogy a román megszállást csakis a magyar vörös hadsereg 1919. évi nyári támadása idézte elő. Ezen terület békés polgársága igazságosan és részrehajthatatlanul ítélve nem tagadhatja el, hogy csak a román hadaknak köszönhető megmentése a megsemmisítő bolsevizmustól, amely sietett megsemmisülésbe és pusztulásba vinni az egész magyar nemzeti vagyont, elpredálni és hamuvá változtatni mindenkinek vagyonát és tulajdonát. Azon pillanattól, mihelyt a román katona a Tisza partját uralta, mindenkinek a joga, becsülete és élete biztosítva volt, a polgári közigazgatás, iskola, igazságszolgáltatás és a magyar nemzeti egyház semmi által sem volt megakadályozva, sőt ellenkezőleg a román katona védelme alatt folytathatták menetüket. Ha talán a büszkeség egy pár pillanatra megsemmisítette az igazságérzetet, a halhatatlan történelemnek kötelessége lesz elismerni, hogy csak – hála a román hadseregnek – meg lett gátolva a magyar nemzet és állam megsemmisülése, hasonlóan le nem tagadható, hogy a megszálló csapatoknak feltétlenül szükséges rekvirálások törvényes feltételekkel és megfelelő kártalanítás mellett történtek, számon tartva ezen kötelezettség alól felmenteni a szegény lakosokat. Köszönetet mondunk a helyi polgári hatóságoknak, kik hivatásukat jóakarattal és pontossággal teljesítették. Köszönetet mondunk még az összes lakosoknak, kik felismervén a román hadseregben felmentőjüket, alázatot és meghallgatást adott kétség nélkül. Együttal felhívjuk a figyelmet, hogy azon esetben, ha valamely bujtozató (fellázadó) csoport a vörös gárda volt megbizottjának befolyása alatt, a visszavonulás tartalma idején merényletet követne el valamely katona élete, hivatalnok, vagy román állampolgár ellen, vagy megkísérli megsemmisíteni a román hadsereg anyagát, akkor a román hadsereg menetében megáll, vissza fog térni azon területre, amelyen a merényletet elkövették, a merénylőket kideríteni, elfogni, azonnal kivégezni a háborus törvények teljes szigorával. A terület át lesz adva rendben a magyar hatóságoknak oly módon, hogy a polgárság csendre biztosítva legyen.”⁵² Március 1-jén hazaindultak a megszálló csapatok a városból, az 5. gárda-huszárezred és a II/39. tűzérosztály kivételével. Ők is hamarosan eltávoztak, március 10-én Nagy Ákos vezérőrnagy átvette a helyőrségparancsnokságot, a reggeli vonattal pedig Debrecen felől megérkezett az antantmisszió. A következő szerelvény a nemzeti hadsereg első alakulatát, a Láng Boldizsár százados parancsnoksága alatt álló soproni 13. honvéd gyalogezred géppuskás századát hozta a városba. A teljes soproni gyalogezred ünnepélyes bevonulása Bugsch Aladár ezredes, dandárparancsnokkal az élen, két nappal később történt.

1920. március 13-án a bevonuló csapatokat a vasútállomáson Énekes János prépost, Paulik János evangélikus lelkész, a vármegye nevében Virányi Sándor főjegyző, a város nevében dr. Vietórisz István helyettes polgármester, a kispazdák nevében Kovács András (János bokori) fogadta. A diadalívnel elvonuló csapatokat Nagy Ákos vezérőrnagy, a Városháza előtt összegyűlt több ezer lakos előtt Mikecz István alispán és dr. Bencs Kálmán polgármester fogadta. A bevonuló és az itt

52. Nyírvidék, 1920. febr. 26. 1.

állomásozó tényleges tisztikart a polgármester vacsorára hívta, este a tűzoltók és a lakosság fáklyás felvonulást rendezett a katonaság tiszteletére.⁵³

Az ünneplést betetőzte, hogy április 15-én Horthy Miklós kormányzó is felkereste Nyíregyházát.

Az ünnep elmúlt, a károk számbavételének ideje következett. A március 12-én érkezett jótételési missziónak a város vezetése bemutatta a románok által itt hagyott középületeket, s a küldöttséget vezető Nosseda olasz tábornok mélységesen felháborodott azon a vandalizmuson, mellyel a megszálló katonaság a város lakosságait és a csapatkórházat, valamint a barakk-kórházat tönkretette.⁵⁴ Azonnal megkezdődött a károk összeírása. Gazdaságról gazdaságra, házról házra jártak az összeíró biztosok, s a listák ijesztően magas számokat mutattak. Az egész vármegyében közigazgatási költségek fedezésének ürügyén 1 millió 850 ezer koronát hajtottak be a megszállók, melyet az állampénztár képtelen volt kifizetni, s így ezt az összeget arányosan osztották fel az egyes települések között. Nyíregyháza 489.000 korona befizetésére kapott felhívást.

Alapos statisztika készült a rekvirált termények mennyiségéről és az állatok számáról. Ezekből idézünk néhány szám adatot: 405 q búza és rozs, 775 q burgonya, 33 q zsír, 22000 q száraz takarmány, 2414 q szalma, 4606 q árpa, tengeri, zab, 234 kocsiló, 375 tehén, 115 ökör, 214 sertés, 512 bárány, 912 juh, 8472 baromfi, 15 hl pálinka, 3435 hl bor. Ezekhez jönnek még az elrabolt tenyészállatok, kincstári lovak, csikók. „E felsorolás alapján a megszálló román csapatok által az egyes gazdaságokból elrekvirált élelmiszerek, élő állatok és italok végösszege 1920. márczius havi érték szerint 29 millió 620 274 koronát tesznek ki. Az elrekvirált állatokat részben lábon hajtották el, részben szekereken és vasúton szállították el. A város által közvetlenül élelmezett megszálló katonák élelmezésének költsége: 40.586 koronát tett ki. A mezőgazdasági termelést a román megszállással kapcsolatban a kárfelvételek alapján 3 millió 644 761 korona károsodás érte” – olvasható a polgármesteri jelentésben.⁵⁵

Hasonlóképpen felmérték az elvitt mezőgazdasági eszközök nagyságát is, ezek értéke 2 millió 914 ezer 150 korona volt, amiből a megszállók mindössze 57 667 koronát fizettek ki. A részükre teljesített fuvar költség 1 millió 900 ezer korona, ebből 1000 koronát térítettek meg, azt is a „fehér”, tehát a tanácsköztársaság alatt kibocsátott pénzzel.

A mezőgazdasági termelésben tartósan okozott károk (állatok, gépek elvitele) mellett a legjelentősebben a városi erdő károsodott. A polgármesteri jelentés szerint a nagyarányú kivágások miatt a város faellátásának biztosításához 1920-ban az 1921–23-ra tervezett vágást is foganatosítani kellett. A polgármesteri jelentés hasonlóan igen részletes kimutatást készített az elhurcolt mezőgazdasági gépekről, felszerelésekről: 107 szekér, 4 autó, 1 szecskavágó, 5 cséplőszekevény, 14 ponyva, 5813 zsák, 175 kg petróleum, 25 hintó, 8 eke, 1 vetőgép, 3 benzinmotor, 333 hordó, 205 pár lószerszám, 34 mázsa szén bánta a román megszállás hónapjait.

Az 1920-ról szóló polgármesteri jelentés felsorolja a város nagyobb és kisebb ipari üzemeinek, kereskedelmi vállalkozásoknak, hitelintézeteknek, bankoknak és közhivataloknak a kárait. Ezek összesen 12 millió 046 ezer 488 koronát tettek ki. Kimagasló érték benne az iparosoktól, kereskedőktől elvitt áruk 6 millió 237 ezer 629 koronás, valamint a közhivatalokból elrabolt 3 millió 295 ezer 780 koro-

53. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1920. márc. 19. Kgy. 2/1920.

54. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1920. márc. 19. Kgy. 2/1920.

55. SzSzBMÖL. V.B.181. Polgármesteri jelentés az 1920. évről. 5–6.

na értékű berendezési tárgy és 1 millió 324 ezer 433 korona értékű készpénz és értékpapír. Ezzel az óriási összeggel szemben áll a megszálló parancsnokság által kifizetett 460.337 korona térítés.

Óriási kár érte a magánháztartásokat is. A megszállók elvittek 237 bútort, 538 felsőruhát, 2087 db háztartási cikket, 4397 db fehér- és ágyneműt, 277 db ékszerszert és 491 pár lábbelit, összesen 2 millió 954.060 korona értékben.

„A kár összeírások alapján Nyíregyháza város közhatalóságait, termelőit, ipari és kereskedelmi vállalatait, pénzügyeit, valamint a város közönségét összesen 54 millió 213 ezer 629 korona károsodás érte, ebből megtérítettek a megszálló csapatok 422 320 koronát... A román megszállással kapcsolatban 8 emberélet esett áldozatul” – jelentette dr. Bencs Kálmán polgármester.⁵⁶

A polgármester és a városi tisztviselőkar megszállás alatti magatartásának elbírálását maga Bencs Kálmán kérte a képviselőtestülettől az 1920. március 19-én tartott ülésen. Levelében – többek között – az alábbiakat írta: „Szabolcsvármegye direktóriumára 1919. év márc. 24-én állásomból felfüggesztett és én azt újból a jogfolytonosság elvéből kifolyólag a román megszállás bekövetkeztével 1919. április 29-én foglaltam el... Lelkemnek minden ereje, akaratomnak minden törekvése arra irányult, hogy a megszállással járó zaklatásokat és kellemetlenségeket tolelem telhetőleg enyhítsem, ezektől a lehetőségekhez képest városom polgárságát megóvjam.

Ezen célom elérésében igyekeztem minden oly eszközt megragadni és felhasználni, mely a tisztességgel, becsülettel, hazám és városom iránti szeretettel nem állott ellentétben.

Hogy ezen törekvésem mennyiben sikerült, azt bírálja el a tekintetes képviselőtestület.

Tudatában vagyok azonban annak, hogy a megszállás csaknem 10 hónapja alatt egy idegen fegyveres hatalom akaratát és rendeletét kellett kényszerűségből végrehajtanom, amelyek a lakosság anyagi kárára voltak, és éppen ezért ennek következményeit levonva kérem a tekintetes képviselőtestületet, hogy a román megszállás alatt tanúsított magatartásom, de egyidejűleg tisztviselőtársaim hivatalos működésének megvizsgálására is egy bizottságot kiküldeni méltóztassék.” A képviselőtestület ennek elbírálására dr. Meskó László elnöklete alatt dr. Murányi Lászlót, Barzó Pált, Kovács András jánosbokori és dr. Kovács Elek képviselőtestületi tagokat bízta meg. E bizottság számára a házipénztár elkészítette a megszállás alatti kiadások teljes jegyzékét, ami 271 tételszám alatt 269 828 koronáról szólt. Mindezt alaposan átvizsgálva a bizottság az 1920. augusztus 13-án kelt jelentésében mind a testületi tagok, mind pedig a polgármester minden eljárását, kifizetését teljesen jogszerűnek ítélte, hozzátéve, hogy ezek a kifizetések – még a vesztegetési, és a román tiszték mulattatására költöttek is – csak azt az egy célt szolgálták, hogy ezen személyek jóindulatát megnyerjék a városra nehezedő kíméletlen rekvirálási terheket csökkentésük.⁵⁷

Korábban már említettük, hogy a megyére kivetett megszállási költségekből Nyíregyháza 489 000 korona befizetéséről kapott értesítést Mikecz István alispántól. Ezt az összeget a város a vagyon alapján a helybéli lakosságra, üzemekre vetette ki. A tekintélyes, 210 nevet, üzletet tartalmazó listán 1000-tól 30 000 koronáig terjed a fizetendő összeg.⁵⁸ Természetes dolog, hogy senki sem akart fizetni! Nem

56. SzSzbMÖL. V.B.181. Polgármesteri jelentés az 1920. évről 9.

57. SzSzbMÖL. V.B.186. 765. dob. II. 55/1920.

58. SzSzbMÖL. V.B.186. 712. dob. III. 2390/1919.

elég a világháború, két forradalom, a román megszállás minden kálváriája, a rekvirálások, még a megszállás költségeit is a lakosságnak kell állnia! Hatalmas mennyiségű fellebbező irat, kérelem érkezett a polgármesteri hivatalhoz, a legkülönbözőbb indokokat felhozva. A legtöbbször visszatérő panasz, hogy a románok már elvitték mindent, a gazdaságot, a műhelyt, a boltot tönkretették, nincs miből fizetni, sőt a lakosság a várostól várna segítséget, támaszt, semmint még újabb fizetési meghagyást. Sokan perre mentek, jogi úton próbálták megtámadni a képviselőtestület döntését, ám a város most nagyon határozottan viselkedett. Egyezkedésekkel, végrehajtások kilátásba helyezésével, részletfizetések engedélyezésével végül is 1922-re átutalta a vármegye számlájára a megszállási költségeket, bár a korona vágatózó inflációja következtében már sokkal egyszerűbb volt a tartozás kiegyenlítése, mint két évvel korábban.

A román megszállás 10 és fél hónapjának igen értékelését emígyen adta meg Bencs Kálmán polgármester az 1920-ról szóló jelentésében: „Megszálló csapatot az őszinte hála olyan érzésével soha nem fogadtak, mint mi a román csapatokat 1919. április 27-én. A felszabadulás tudtával láttuk bevonulni az idegen csapatokat és igyekeztünk elnyomni a keserű mellékízt. Hiszen ez a diadalittas csapat nem bennünket győzött le, hanem csak Pogánynak a bandáját. Nemzetünket egy bünszövetkezet gúzsban tartotta és a kívülről jött segítség elvágta kötelékeinket. Megtelt tehát lelkünk hálával. Mikor 10 hónapi uralom után - melyre borzongva tekintünk vissza - búcsút intettünk fölzsabadítóinknak, a hála kihalt a lelkünkben. Búcsút intettünk és keblünkben a fölzsabadulásnak ugyanolyan sóhaja tört elő, mint amikor a vörös brigantik eltávoztak. Búcsút intettünk a keserűségnek, kiábrándultságnak és a haragnak olyan érzésével, mely telve volt elfojtott indulattal. Úgy emlékszünk vissza a román világra, mint egy második borzalmas álmra.”⁵⁹

Irodalomjegyzék

- Bene, 1991.: Bene János: A nyíregyházi huszárok. Jósa András Múzeum Kiadványai 31. sz. Nyíregyháza, 1991.
- Cservényák, 1989.: Cservényák László: A polgári demokratikus forradalom. In.: Szabolcs-szatmári Szemle. Felelős szerkesztő: Mező András 1989/1. Nyíregyháza, 1989.
- Hadtörténet, 1985.: Magyarország hadtörténete 2. köt. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.
- Háger, 1929.: Szabolcsvármegye fejlődése és kortörténete. Szerk.: Háger László. Nyíregyháza, 1929.
- Jenei, 1959.: Jenei Károly: Szabolcs-Szatmár megye a tanácsköztársaság idején. In.: Negyven éve. A tanácsköztársaság Szabolcs-Szatmár megyei története. Nyíregyháza, 1959.
- Marjay, 1931.: Marjay Keresztély: Nyíregyháza katonasága. In.: Nyíregyháza és Szabolcsvármegye közséjei. Szerk.: Hunek Emil. Budapest, 1931.
- Margócsy, 1987/a.: Az őszirózsás forradalomtól a felszabadulásig. In.: Nyíregyháza története. Nyíregyházi Kiskönyvtár 15. sz. Szerk.: Cservényák László és Mező András. Nyíregyháza, 1987.
- Negyven éve, 1959.: Negyven éve. Nyíregyháza, 1959.

59. SzSzBMÖL. V.B.181. Polgármesteri jelentés az 1920. évről 9.